

Život je uglavnom proveo u inozemstvu, ali se uvijek borio za hrvatske probitke

»JA SAM HRVAT«

Razgovor s fra Bazilijem Pandžićem, uglednim hrvatskim povjesničarem

► Razgovarao: Krešimir Šego

Poštovani fra Bazilije, Vaš životni put toliko je bogat – traje gotovo cijelo jedno stoljeće i nastaje u vremenu iznimnih događaja, tako da bismo razgovoru o njemu mogli posvetiti barem onoliko stranica pitanja i odgovora koliko broje stranice Vaših djela. No, poznajući Vašu skromnost i samozatajnost, pa i nesklonost spram iznošenju neke samohvale, a sukladno tematskoj znatizelji *Stopama pobijenih*, ostanimo pri temi stradanja hercegovačkih franjevac a i hrvatskoga puka na koncu Drugog svjetskog rata i u poraću.

Za svećenika ste zaređeni 1941., a u Italiju na studij odlazite godinu dana kasnije. Kako je došlo do odluke poglavara o Vašem odlasku u Italiju?

Reden sam za svećenika u Mostaru 29. lipnja 1941. nakon trećeg tečaja bogoslovije, a tu sam pohađao i četvrti tečaj. Kako je u to vrijeme profesor crkvene povijesti fra Pavo Dragičević bio u poodmaklim godinama, uprava Hercegovačke franjevačke provincije u Mostaru smatrala je da treba nekoga pripremiti tko bi ga mogao u određeno vrijeme zamijeniti. Stoga je izabrala mene da studiram crkvenu povijest u Freiburgu u Njemačkoj. A kako mi njemačke vlasti nisu dale dopuštenje ući u Njemačku, spremili su me u Rim. Morao sam u njemu biti u jesen 1942., ali zbog traženja dopuštenja za ulaz u Italiju nisam na vrijeme stigao na početak školske godine. Iz Mostara sam pošao tek 18. siječnja 1943. Već sam se bio najavio za početak školske godine u Rimu. Ali kako sam bio prisiljen zakasniti, mogao sam polagati prijamni ispit tek 5. veljače 1943. i započeti peti

Uprava Provincije šalje ga 1942. na studij povijesti. U Rimu o događajima kod kuće uglavnom saznaje preko fra Dominika Mandića, člana Generalne uprave franjevačkog reda.

tečaj bogoslovije. Na koncu te školske godine, nakon položenih ispita i pismene radnje, 1. srpnja 1943. dobio sam tzv. licencijata, školski naslov prije doktorata. Nakon licencijata započeo sam s dvogodišnjim učenjem crkvene povijesti. Osim predviđenih predmeta koje sam trebao usmeno polagati, morao sam napisati doktorsku radnju. Za doktorsku radnju uzeo sam povijest Trebinjsko-mrkanske biskupije. Nakon položenih usmenih ispita branio sam doktorsku radnju 10. srpnja 1945.

Približavao se kraj Drugog svjetskog rata i zacijelo ste bili obaviješteni što se događa. Jeste li bili u mogućnosti sve pratiti i jeste li naslućivati što se događa u Vašoj domovini?

Iako sam bio svjestan da se odvijaju presudni događaji za budućnost svijeta, nisam ih mogao dostatno pratiti. Nastojao sam da potraga za vijestima ne ometa moj posao radi kojeg sam došao u Rim. Ali stalnu misao na domovinu nisam mogao izbjeći. Tim više što je ratno vrijeme bilo došlo i do Rima. Posebno mi je ostao u pameti 8. rujna 1943. Mi, studenti inozemci, bili smo preko ljeta u Grottaferrati, mjestu udaljenom od Rima 23 km. Angloamerikanci su žestoko bombardirali okolicu Rima. Bombardirali su i naš kolegij u kojem sam se i ja nalazio. Bili smo na objedu u prizemlju. Sav kolegij iznad nas bio je razrušen, a mi smo u prizemlju ostali živi. Jedino je poginuo jedan fratar koji je izišao da vidi što se događa.

Prva stradanja dogodila su se koncem 1944., a onda i masovnija, početkom 1945. te kasnijih mje-

seci. Kad ste saznali za sve te događaje? Odnosno, kako su te vijesti dolazile do Rima?

Bili smo svjesni da se teške prilike pripravlja u našoj domovini jer su Rusi, potpomognuti Englezima i Amerikancima, stvorili jugoslavensku komunističku vojsku koja će se boriti protiv Nijemaca, a ona će u komunističkom duhu vladati i našom domovinom. U tome nas je još više uvjerio poljski franjevac Sabin Plehta koji je s nekog područja, koje su zauzeli jugoslavenski komunisti, došao u Rim pred Božić 1944. i pričao nam o strahotama koje oni čine na tom području. Ubili su nekoliko svećenika proglašujući ih špijunima i ratnim zločincima.

U veljači 1945. fra Dominik Mandić dobio je od fra Rufina Šilića pismo pisano 14. prosinca 1944. u kojem mu javlja da se nalazi na Čitluku s profesorskim zborom i 7 bogoslova.

Početkom ožujka 1945. došao je u Rim Marko Skoko, rodod iz Klobuka, nekadanji đak širokobriješke gimnazije, koji je donio vijest da su komunisti, zvani partizani, srušili samostan na Širokom Brijegu i ubili 6 fratara.

Na 1. travnja 1945. išli smo čestitati Uskrs fra Dominiku Mandiću. Tom prigodom nam je kazao kako mu je javio prefekt Kongregacije *De propaganda fide* da su partizani, prema izvješću mostarskog biskupa Petra Čule, u Hercegovini ubili više od 40 fratara, a na Širokom Brijegu njih 20. Iako smo zbog prije dobivenih vijesti bili tužni, ta nas je vijest još više rastužila. Fra Dominik nas je tješio: »Bog dao, Bog oduzeo. Velika šteta za Provinciju, za red i Crkvu, ali njima osobno možemo zavidjeti jer su mučenići.«

Te je vijesti potvrdio i Milan Martinović, ministar jugoslavenske vlade i tada veleposlanik u Kairu, kad se u kolovožu 1945. vraćao iz Beograda putujući u Kairo. Iz Napulja poslao je fra Dominiku Mandiću pismo puno očaja u kojem mu je opisao tadašnje stanje u Jugoslaviji. Završavao je svoj opis riječima: »Jednom riječi sve je tako strašno, tužno i gotovo beznadno kao nikada ranije u našoj povijesti.«

Kad u Rim dolaze prve izbjeglice iz Hrvatske i kakve vijesti donose?

Početkom svibnja 1945. Jugoslavenska vojska približavala se Zagrebu. Mnogo Hrvata odlučilo je bježati prema Zapadu nadajući se kod Engleza, koji su osvojili Austriju, naći neko rješenje za svoj budući život. Englezi su razoružali hrvatsku vojsku i sve ih predali jugoslavenskoj komunističkoj vojsci, a ova ih je na nečuven način jednostavno pobila. Manji dio naroda koji je bježao pred komunistima uspio je sakriti se po šumama i privatnim kućama. Većina tih prešla je u Italiju. Međunarodne vlasti napravile su za njih logore iz kojih su s vremenom iseljavali malo-pomalo poglavito u Južnu Ameriku.

Neki od tih dolazili su u Rim s namjerom da u njemu ostanu ili se samo privremeno zadrže. Od njih smo mogli

sigurnije doznati što se dogodilo u Hrvatskoj. Hrvati u Rimu bili su svjesni da to mnoštvo izbjeglica treba pomoć u preživljavanju kako bi nekako osigurali svoju budućnost.

Kako su Hrvati u Rimu nastojali pomoći hrvatskim izbjeglicama u Italiji i koliko su u tomu uspijevali?

U Rimu je tada bio dosta velik broj uglednih Hrvata koji su se okupljali oko Zavoda sv. Jeronima. Taj Zavod potječe iz daleke 1453. kad je osnovana Bratovština za Hrvate koji su dolazili hodočastiti u Rim. Iako je Bratovština s vremenom izgubila svoje prvotno značenje i namjesto nje 1901. osnovan Zavod sv. Jeronima, dolazak u Rim i u Italiju velikog broja Hrvata potakao je ugledne Hrvate u Rimu da se uz Zavod obnovi djelovanje stare Bratovštine koja bi karitativno djelovala na dobro izbjeglih Hrvata. Već u svibnju 1945. obnovili su staru Bratovštinu sv. Jeronima koja je brinula da hrvatske izbjeglice u tako teškim prilikama prežive i nađu put za svoju budućnost. Bratovština je imala svoj odbor kojemu je bio predsjednik rektor Zavoda sv. Jeronima mons. Juraj Mađerec, a tajnik poznati prof. Krunoslav Draganović. Fra Dominik Mandić bio je predsjednik nadzornog odbora Bratovštine, a blagajnik njegov tajnik fra Vitomir Naletilić. Bratovština se brinula za duhovnu, tvarnu i pravnu pomoć, a bila je priznata kao službeni predstavnik hrvatskih izbjeglica.

fra Dominik Mandić

U to vrijeme u Rimu se, između ostalih, nalazio i fra Dominik Mandić. Općenito se govori da je i on pomagao hrvatske izbjeglice. Koliko je u tomu uspijevaao?

On se u Rimu nalazio od 1939. Bio je generalni defintor i ekonom franjevačkog reda. Već prije dolaska u Rim cijenili su ga kao ugledna čovjeka koji je uspješno djelovao na raznim područjima javnoga života. A i u Rimu je pokazao veliku sposobnost i postizao zamjetan uspjeh u svom djelovanju. Dolazak mnogobrojnih izbjeglica u Italiju i Rim bila je prilika da raširi područje svoga djelovanja tim više što mu je Vrhovna uprava franjevačkog reda 14. lipnja 1945. povjerila da se posebno brine za sve izbjegle hrvatske franjevce i preporučila mu da koliko mu bude moguće vodi brigu i za izbjegle hrvatske svjetovnjake.

Iako je već surađivao s osnovanom Bratovštinom sv. Jeronima nastojeći da se izbjeglice smjeste u logore, za one koji su kao istaknuti ljudi u domovini bili u opasnosti od komunističkih uhoda tražio je samostane ili druge ustanove u koje bi se mogli smjestiti i izbjeći opasnost. Spomenuta odredba Vrhovne uprave reda dala je njegovu djelovanju nov i poseban oblik, a njegova služba ekonoma Franjevačkog reda dala mu je mogućnost da u tom smislu djeluje vidljivije i uspješnije.

U prvom redu, kad bi mu se obraćali za kakvu novčanu pomoć, početka je uzimao i dijelio od milostinje koja je bila predviđena za sirotinju, jer je hrvatske izbjeglice smatrao sirotinjom.

Kao generalni ekonom franjevačkog reda upravo u to vrijeme vodio je radove na izgradnji nove franjevačke kurije. Vodeći taj posao, dolazio je u dodir s industrijalcima, trgovcima, bankarima, inženjerima jer je po prirodi svoga posla morao tražiti njihovu pomoć. Oni su neobično cijenili fra Dominikov rad zbog njegove poduzetnosti, razboritosti i njegove prijateljnosti. Divili su se njegovoj uspješnoj djelatnosti pomoću koje je u teškim prilikama u svijetu poduzimao velike radove i bez poteškoća novčano zadovoljavao sve potrebe. Nekada im je izgledalo da je sposobniji od svih njihovih bankara jer je uspijevaio brzo naći novac za svaku potrebu. Očito nisu mislili da je njegovu spretnost u tom smislu, koja je svakako bila nedvojbeno, trebalo više pripisati načinu života u franjevačkom redu koji je raširen gotovo po čitavu svijetu pa je fra Dominik preko franjevaca mogao doći do novca u svim krajevima svijeta. Ovi ugledni talijanski ljudi, koji su surađivali s fra Dominikom, upoznali su teško stanje hrvatskih izbjeglica i rado su od vremena do vremena davali fra Dominiku doprinose da bi on prema svojoj uvidavnosti bar nekima olakšao izbjeglički život. U tom radu za hrvatske izbjeglice fra Dominik je također imao stalnu izdašnu pomoć hrvatskih franjevaca iz Sjedinjenih Američkih Država i Kanade.

Većina izbjeglih Hrvata u Italiji nalazila se u logorima pod upravom savezničkih vlasti. Posebno je bio poznat logor u gradu Fermo. Fra Dominik je imao stalnu vezu s tim logorom i savjetovao ljudima kako će i u logoru urediti da njihov život bude što ugodniji.

Bilo mu je jasno da je život u logoru težak, posebno za mladež. Naročito je mislio na težak položaj mladih sveučilištarki koje su često bile bez ičega. Stoga je odlučio pomoći bar nekima od njih koje su mogle nastaviti svoj studij na rimskom sveučilištu. U mjestu Grottaferrata stekao je jedno imanje s kućom, uredio ga za boravak sveučilištarki i zamolio tadanjeg rektora zagrebačkog sveučilišta ing. Stjepana Horvata da mu pošalje 20 sveučilištarki koje bi htjele nastaviti studij na rimskom sveu-

čilištu. Došle su koncem listopada 1945. i ostale do rujna 1947.

Fra Dominik je bio osnovao za hrvatske dječake i jedno sjemenište u Grottammare, nedaleko od Ancone, koje je djelovalo od 1947. do 1950. Godine 1947. u Grottaferrati, u kući u kojoj su bile sveučilištarki, osnovao je i sjemenište za djevojčice.

Ali i Vi ste pomagali izbjeglicama. Što ste za njih uspješni učiniti?

Upravo kad sam završio studij zbog kojeg sam došao u Rim, počeli su dolaziti izbjeglice iz Hrvatske. Bilo mi je žao ljudi koji su imali raznih poteškoća zbog mnogih razloga, a posebno zbog nedostatka osobnih isprava. Bez tih osobnih isprava nisu mogli biti sigurni u Italiji niti putovati izvan nje pa su ih morali tražiti. Ja sam ih katkada vodio u općinu da dobiju isprave. A da bi ih dobili, morali su dovesti četiri svjedoka koji će potvrditi njihove iskaze. Nije ih uvijek bilo lako naći. Bilo mi je zanimljivo što je u blizini općinske zgrade bilo Talijana koji su za malu novčanu naknadu svjedočili za sve što je trebalo. Uz to neki su od naših izbjeglica htjeli upoznati Rim pa sam ih često morao pratiti da bi upoznali razne uspomene rimske prošlosti.

Ponekad sam obavio i kakvu škakljivu stvar. U proljeće 1947. fra Dominik je dobio vijest da će engleska tajna policija doći u logor Bagnoli blizu Napulja, odakle su hrvatske izbjeglice putovale uglavnom u Južnu Ameriku, i hvatati neke ljude da ih preda jugoslavenskim vlastima. Stoga me je poslao u Napulj da nađem kapelana fra Osvalda Totha da bi on upozorio one kojima je opasno da napuste logor i skriju se od Engleza. Ja sam otišao u Napulj, našao kapelana i to mu kazao. A on je odmah upozorio ljude kojima bi moglo biti opasno. Sutradan, vraćajući se u Rim, iz vlaka sam vidio da su Englezi opkolili logor i tražili ljude kako bi ih predali jugoslavenskim komunistima. Iako je fra Osvald upozorio one za koje je smatrao da im je opasno, ipak su Englezi neke našli, uhvatili i predali ih.

Vlasti tadašnje Jugoslavije zacijelo pokušavaju spriječiti to djelovanje u korist hrvatskih izbjeglica. Jeste li osjećali, i na koji način, njihov utjecaj? I kako ste ih uspješni zaobići i izbjeći, odnosno koliko-toliko onemogućiti?

Nismo imali nikakav odnos s jugoslavenskim vlastima. Smatrali smo da su to obični razbojnici pa treba biti daleko od njih. U prvo je vrijeme bilo potajnih uhoda koji su neke izbjegle ljude u Rimu uhvatili i tajno ih prebacili u Jugoslaviju. Kasnije se nisu ni oni usuđivali tako nešto činiti. Ipak bili smo svjesni da oni prate naše djelovanje,

Fra Bazilije u Rimu pomaže fra Dominiku Mandiću u zbrinjavanju hrvatskih izbjeglica. Britanci su im predstavljali veliku opasnost.

U Frohnleitenu 1984. gdje je 1970. pokrenut ZIRAL

ali mi se nismo na to obazirali. Posebno im je bilo krivo što smo 1970. pokrenuli ZIRAL. Ali ipak zadugo nismo vidjeli da nešto protiv nas čine. Tek kad smo u ZIRAL-u 1974. objavili knjigu A. Benigara *Alojzije Stepinac hrvatski kardinal*, htjeli su nešto učiniti preko policije u Bologni, gdje su na vlasti bili talijanski komunisti. Jednoga popodneva pojavila se policija u međunarodnom kolegiju sv. Ante, u kojem je stanovao urednik ZIRAL-a fra Dionizije Lasić, i tražila da premetnu njegovu sobu. Budući da fra Dionizije nije bio kod kuće, vratar je pozvao stariješinu kolegija. Kad je ovaj čuo njihov zahtjev, rekao im je da nemaju pravo premetati kolegij jer je on pod papinskom nadležnošću. Nakon toga su otišli. Ja sam tada boravio u generalnoj kuriji franjevačkog reda. Koji dan poslije toga događaja u kolegiju sv. Ante pozvao me vratar kurije da dodem na vrata jer me netko traži. U razgovornici me je čekao jedan činovnik Ministarstva unutarnjih poslova. Ispričao se što je došao smetati, ali da su u Ministarstvu čuli za ZIRAL-ova izdanja pa su htjeli o tome nešto sigurnije znati. Ja sam mu kazao da je riječ o raznim vrstama knjiga koje pišu hrvatski ljudi u inozemstvu. Izgledalo mi je da prati moje izlaganje s nekim čuđenjem. Htio je vidjeti jednu knjigu. Donio sam mu *Livade snova i vjetrova* fra Lucijana Kordića. Uzeo je i prelistao jedanput, pa i drugi put, a onda me zamolio da mu nešto prevedem. Uzeo sam knjigu i našao pjesmu koju je posvetio svojoj

Hercegovački franjevački studenti koji su se našli u Rimu sanjaju o ponovnom otvaranju Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu i spremaju se zamijeniti pobijene profesore. Ali komunisti su mislili drukčije.

pokojnoj majci. Nastojao sam prevesti prvi stih: *Ne mogob se nikada napiti tvojih očiju i mlijeka*. Slušao je i zamolio da ponese knjigu sa sobom. Zahvalio je i otišao. Poslije se talijanska policija nije zanimala za ZIRAL-ova izdanja koji je, naravno, radio prema odredbama talijanskog zakona.

Franjevačka zajednica u Hercegovini izgubila je mnogo članova. Komunisti su pobili stare i mlade, ubili su i provincijala, neke gvardijane, župnike i djelatnike na raznim mjestima. Što ste mogli u tim prilikama činiti?

Mi, studenti Hercegovačke franjevačke provincije, koji smo se nalazili u Rimu bili smo tužni zbog događaja u Hercegovini. Komunistički zločinci htjeli su uništiti katoličku vjeru u hercegovačkom narodu, a to su mogli samo ako nestane svećenika, posebno franjevaca. U svojoj žalosti pitali smo se što možemo učiniti da ti komunistički zločinci ne ostvare svoju namjeru.

U rujnu 1945. nalazili smo se u Grottaferrati. Bili smo četvorica (fra Zoran Ostojić, fra Vjeko Bambir, fra Miron Lasić i ja). Na 3. rujna došao je k nama i fra Dominik Mandić. Razgovarali smo o budućnosti Hercegovine. Bio je mišljenja da nas četvorica moramo misliti o obnovi širokobriješke gimnazije. Stoga bismo se trebali upisati na rimsko sveučilište i završiti gimnazijske predmete da bismo u određeno vrijeme mogli postati profesori na toj gimnaziji. Meni je savjetovao da na sveučilištu upišem povijest i zemljopis.

Taj mi se savjet neobično svidio. Izgledao mi je opravdan zbog potrebe u kojoj se nalazila Hercegovačka franjevačka provincija, a meni je osobno bio potreban kako bih usavršio svoje znanje. Iako sam tek doktorirao iz crkvene povijesti, bio sam uvjeren da malo znam od onoga što bih trebao znati. Nakon izvjesnog razmišljanja i savjetovanja s ljudima koji su me mogli dobro uputiti, došao sam do uvjerenja da moram pohađati dvije škole:

talijansko državno sveučilište i školu Vatikanskog tajnog arhiva.

Škola Vatikanskog tajnog arhiva poučavala je kako se čuvaju isprave pomoću kojih djeluju pojedine ustanove, kako se te isprave sastavljaju, kako se čitaju i čuvaju. Za predmete koji se u toj školi uče obično se kaže: arhivistika, paleografija i diplomatika. Dana 12. studenoga 1945. prvi sam put otišao u školu Vatikanskog arhiva. U njoj sam našao oko 40 učenika, uglavnom starijih od mene pa sam se među njima osjećao kao mladi školarac. U školi sam, među ostalima, susreo dr. Dragutina Kambera i prof. Pavla Tijana. Spočetka mi je bilo neugodno naći se u školi s tim uglednim ljudima koji su bili poznati u hrvatskoj javnosti. Ipak, njihova prijaznost je učinila da smo se prijateljski ponašali i srdačno razgovarali.

Nekako u isto vrijeme, kad sam se upisao u vaticansku školu, otišao sam se upisati na rimsko državno sveučilište, na fakultet Lettere ili fakultet za književnost. Imao sam namjeru studirati turski jezik pa sam se morao upisati na islamistiku. Prvo predavanje iz turskog jezika bilo mi je 28. studenoga 1945. Došao sam na sveučilište malo ranije i čekao profesora pred razredom za turski jezik. Došao je u osam i trideset. Bio sam jedini student. Dotad nisam znao kako se uči turski. Prije sam vidio kakav turski spis pisan arapskim slovima. Profesor mi je pokazao udžbenik turskog jezika pisan latinicom, turski jezik nakon 1928. Te godine uveden je turski jezik pisan latinskim slovima pa je obično zvan novoturški. Turski jezik prije te godine pisan je arapskim slovima. Tako sam započeo učiti novoturški, a ubrzo nakon toga i staroturški.

U školi arhivistike 1947. – fra Bazilije je treći u gornjem redu slijeva

Kako Vam je napredovao studij?

Škola kod Vatikanskog tajnog arhiva trajala je dvije godine. Nakon dvije godine pohađanja 27. lipnja 1947. položio sam predviđen ispit i proglašen *paleographus et archivarius*. Vatikanski poluslužbeni list *Osservatore Romano* donio je vijest o tom ispitu u školi Vatikanskog tajnog arhiva. Upravo ta vijest bila je presudna za moj budući život. Naime, tadanji generalni arhivar fra Aniceto Chiapini pismeno je izvijestio generalnu upravu franjevačkog reda da se zbog poodmakle dobi ne osjeća u stanju nastaviti dotadanji rad u arhivu pa je vrhovna uprava reda tražila osobu koja bi ga mogla zamijeniti. Kako je *Osservatore Romano* objavio vijest o mom položenu ispitu, za-

mjenik generala reda fra Matija Faust počeo se zanimati za mene te pitao i druge u upravi reda tko je taj i bi li on mogao preuzeti dužnost arhivara kurije. I tako se nekako dogodilo da sam 17. srpnja 1947. imenovan generalnim arhivarom reda.

Tih dana imao sam ispit iz povijesti islama i njegovih ustanova. Bio je to dosta težak ispit iz predmeta koji sam pohađao dvije godine. Nakon ispita veseo i zadovoljan otišao sam fra Vitomiru Naletiliću, tajniku fra Dominika Mandića. Pričao sam mu kako je prošao ispit, što su me pitali i kako sam odgovarao. Bilo mi je malo čudno da me on, dok sam ja pričao, nije ništa pitao, kako sam očekivao, nego je samo mirno i ozbiljno slušao. Kad sam završio pričanje, on je pogledao na lijevu stranu stola, uzeo jedan papirić i dao mi ga. Bio je dekret kojim se imenujem generalnim arhivarom reda. To imenovanje bilo je za me veliko iznenađenje. Nisam ni pomišljao na nj niti sam ga želio. Po njemu će se moj život morati odvijati drukčije nego što sam predviđao. Stoga sam otišao fra Dominiku Mandiću, koji je bio u upravi reda, da mu iznesem kakve sam planove stvarao za svoju budućnost. On me je mirno saslušao i kao odgovor još mi mirnije rekao: »Tebe je red odgojio i ti moraš služiti redu«. Na to nisam ništa odgovorio, nego sam ga lijepo pozdravio i od njega tužan otišao.

Nakon određena razmišljanja nije mi preostajalo ništa drugo nego promijeniti planove za svoju budućnost. Tješio sam se da tako Bog hoće. Studij na rimskom sveučilištu mogao sam nastaviti, samo sam morao uzeti novi predmet za doktorsku radnju. Imao sam namjeru raditi o Bosni u putopisu Evlije Čelebije, ali sam shvatio da neću imati vremena to obraditi pa sam uzeo raditi o Trebinjskoj biskupiji pod Turcima. S vremenom sam položio ostale ispite i 31. ožujka 1950. obranio doktorsku radnju.

Kad ste imenovani arhivarom franjevačkog reda, morali ste se baviti poslom koji je zahtijevala Vaša nova dužnost. Koliko ste mogli nastaviti pomagati našim ljudima u potrebi?

Kad sam imenovan arhivarom reda, nisam odmah započeo s radom u arhivu. Budući da se radila nova zgrada kurije, čekao sam da se ona dovrši i u nju prijeđe arhiv. U međuvremenu sam se nastanio u zgradi nove kurije, koja se izgrađivala, i bio neke vrste tajnika fra Dominiku Mandiću. Njegov tajnik bio je fra Vitomir Naletilić, ali on je morao obavljati poslove u staroj kuriji, a ja sam bio u novoj koja se izgrađivala. Posjećivao sam radnike da vidim što rade. Spočetka mi je bilo najzanimljivije kad bi me pitali kako će neke građevinske poslove riješiti. Nešto bih odgovorio, ali sam bio svjestan da se ja u taj posao ne razumijem.

Dosta je ljudi dolazilo tražeći fra Dominika. Ja sam ih trebao saslušati i prenijeti fra Dominiku što su tražili. Dolazili su poglavito hrvatske izbjeglice koji su htjeli da

Generalni arhiv franjevačkog reda u Rimu gdje je fra Bazilije predano radio gotovo 40 godina

im fra Dominik pomogne u rješavanju njihovih potreba. Njemu su se obraćali bilo usmeno bilo pismeno. Ono što su pitali usmeno, ja bih priopćio fra Dominiku. Na pisma bih napisao odgovor i dao mu da potpiše. On bi ponajviše potpisao ono što sam ja napisao, a katkada bi htio nešto drukčije reći ili nešto nadodati pa sam morao sastaviti odgovor kako je on htio.

Vaš rad u Arhivu tražio je dosta vremena. Znamo da ste dosta pisali iznoseći događaje poglavito iz franjevačke prošlosti. Kako se odvijao taj rad?

Arhiv Franjevačke kurije prenesen je u novu zgradu i u njemu sam počeo raditi 31. siječnja 1948. Dan prije navršio sam 30 godina života. U njemu sam radio kako sam naučio u školi Vatikanskog tajnog arhiva, s kojom sam bio u stalnoj vezi, i kako je zahtijevalo stanje toga arhiva. Osim rada u arhivu kurije stalno sam posjećivao, obično petkom, druge arhive, ponajviše Vatikanski tajni arhiv i arhiv Kongregacije za širenje vjere, da bih upotunio svoje djelovanje.

Osim znanstvenog rada u crkvenim arhivima nastojao sam upoznati djelovanje arhivista u svjetovnim arhivima. Najviše zbog toga sudjelovao sam i na međunarodnim kongresima svjetovnih arhivista. Tako sam bio na kongresima arhivista u Parizu, Moskvi i Firenci.

Osnovali smo u Rimu 1956. Društvo crkvenih arhivista (*Associazione archivistica ecclesiastica*) da bismo osigurali što bolje djelovanje u arhivima. Dok sam bio arhivar generalne kurije, održali smo desetak kongresa arhivista. Budući da se osjećala potreba jedne arhivistike za crkvene arhive, u zajednici s mons. Simeonom Ducom, tada tajnikom Papinske komisije za crkvene arhive, napisao sam priručnik za crkvene arhive pod naslovom *Archivistica ecclesiastica* koji je 1967. objavila Papinska komisija za crkvene arhive.

Uz to nekoliko puta bivao sam pozivan da obradim neke povijesne predmete o kojima se raspravljalo na nekim znanstvenim skupovima. Tako sam sudjelovao u Palermu 1967. u prigodi obilježavanja pet stoljeća od smrti Jurja Skenderbega, na rimskom sveučilištu 1974.

u prigodi obilježavanja 300. obljetnice smrti bugarskog biskupa i velikana Petra Petričevića, u Sarajevu 1978. u prigodi proslave 500. obljetnice bosanske kraljice Katarine Vukčić Kosača, u Trebinju 1984. na proslavi 1000. obljetnice Trebinjske biskupije.

Španjolske franjevačke provincije držale su u Barceloni znanstveni skup o arhivima i knjižnicama. Mene su pozvali da tom prigodom održim predavanje o arhivskoj građi u generalnom arhivu franjevačkog reda. To predavanje tiskano je u *Archivo Ibero-Americano* (Madrid, 1980., sv. 40, str. 99. – 114.). Predavanju je nazočio i kardinal Barcelone koji mi je nakon predavanja čestitao što sam dobro govorio španjolski, a zatim me je upitao: »Jeste li Vi Jugoslaven?«. Odgovorio sam: »Nisam«. Bio je iznenađen mojim odgovorom pa me nakon kraćeg vremena upitao: »Koje ste Vi narodnosti?«. Odgovorio sam mu: »Ja sam Hrvat«. Na to se nasmijao i rekao: »Mi Katalonci razumijemo tu razliku«.

Vaš spisateljski rad odvijao se je ponajviše na tuđim jezicima. Na to Vas je prisiljavala dužnost koju ste obavljali, a i boravak u inozemstvu. U inozem-

S papom Pavlom VI.

stvu je također među hrvatskim iseljenicima bilo tiskanih izdanja. Jeste li imali prigode surađivati u tim izdanjima?

Suradio sam u izdanjima hrvatskih franjevaca u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi. Kako je bilo mnogo Hrvata u inozemstvu, hrvatski franjevci u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi vidjeli su da ti ljudi imaju i potrebu za tiskanim štivom. U tu su svrhu u Chicagu pokrenuli najprije mjesečnik *Hrvatski katolički glasnik* pa godišnjak *Hrvatski kalendar* i tjednik *Danica*. Iako sam poznao sve franjevce koji su vodili ta izdanja, bilo po viđenju bilo po čuvenju, s njima sam počeo surađivati tek 1950. Te godine napisao sam za *Hrvatski kalendar* članak »Sveta godina«. Nakon toga nastavio sam stalno surađivati u *Hrvatskom katoličkom glasniku* i *Hrvatskom kalendaru*. Ta je suradnja trajala više od trideset godina. Uglavnom sam pisao o svetcima, o crkvenim redovima, o hrvatskim kraljevima i hrvatskim gradovima. Hrvatska izdavačka kuća *Tusculum* iz Zagreba skupila je članke o kraljevima i gradovima i 2008. tiskala ih u zasebnoj knjizi pod naslovom *Kraljevi i gradovi*.

Za vrijeme Vašega boravka u Rimu proglašen je svetim bl. Nikola Tavelić. To je velik događaj u povijesti hrvatskog naroda. Jeste li imali prigodu sudjelovati u pripravama za taj događaj i u čemu se je to sastojalo?

Kad sam doktorirao iz crkvene povijesti, u javnom životu hrvatskog naroda na dnevnom je redu bilo pitanje o proglašenju svetcem bl. Nikole Tavelića. Godine 1939. bilo je hrvatsko hodočašće u Rim, koje je predvodio tadanji zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac. On je zamolio Svetog Oca da bi 1941. proglasio svetcem bl. Nikolu Tavelića. Naime, tada su Hrvati trebali slaviti 1300. obljetnicu veza sa Sv. Stolicom. Svjetski rat je pomeo tu namjeru, ali je u tu svrhu bio osnovan odbor koji je nastavio djelovati unatoč ratu. Da bi se došlo do proglašenja svetcem, Historijski odjel Kongregacije za proglašenje svetaca morao je proučiti sve izvore i dokazati da je bl. Nikola Tavelić bio mučenik. Kako taj povijesni odjel kongregacije ne može sam proučiti svaki slučaj koji se njemu predstavi za proglašenje svetcem, obično nađe jednu sposobnu osobu da pod njegovim nadzorom obavi taj posao. Tražeći jednu takvu osobu za bl. Nikolu Tavelića došli su do mene.

Iako sam bio svjestan da taj posao nije lagan, odlučio sam se dati sve što mogu jer je bila riječ o jednom Hrvatima koji je uz to franjevac. Najprije sam proučio tiskana djela o bl. Nikoli Taveliću, nakon toga proučavao sam ostale izvore da vidim ima li nešto što u tiskanim djelima nije istaknuto da bih mogao zaključiti

što se može prihvatiti. Od vremena do vremena išao sam na Povijesni odsjek Kongregacije za proglašenje svetaca i da im iznesem do čega sam u proučavanju došao i kako treba pojedine događaje iz života blaženika shvatiti i prikazati. Na koncu, napisao sam cjelovit rad i predao ga Povijesnom odsjeku Kongregacije da ga ona prouči i poslije toga tiska. Povijesni odsjek je proučio rad i dao ga tiskati 1961. Nakon što je tiskan, dan je stručnjacima na daljnje proučavanje, a nakon toga je bl. Nikola Tavelić 1970. proglašen svetcem.

Proglašenje bl. Nikole Tavelića svetcem imalo je velik značaj za hrvatski narod. Ne mislim samo na činjenicu da svetac jednoga naroda ima veliko značenje za taj narod, nego više što je dan proglašenja bio prigoda da se u Rimu sastane velik broj Hrvata iz domovine s Hrvatima koji su živjeli u raznim krajevima svijeta. I meni je osobno to bio velik dan jer sam držao da sam osobno pridonio da do njega dođe. Drago mi je bilo što mi je to bila prigoda da vidim neke ljude koje dugo nisam viđao. Osobno sam očekivao da ću vidjeti fra Dominika Mandića koji je pred osam godina napustio Rim, premda sam se s njim stalno dopisivao. Tom prigodom zbilo se jedan događaj kojeg se uvijek rado sjećam. Iz Južne Afrike došao je za dan proglašenja svetcem Nikole Tavelića ugledni Hrvat Đuka Spužević. Kad je čuo da će doći i fra Dominik, bio je vrlo veseo – on mu je bio vjeroučitelj u srednjoj školi, a kao sveučilištarac dugo je s njim surađivao. Nekoliko puta mi je dolazio tražeći da osiguram prijevoz na uzletišta kako bi tamo dočekao fra Dominika. To sam učinio i onoga jutra zajedno smo pošli na uzletišta. Iz zrakoplova su malo-pomalo dolazili hodočasnici iz Sjedinjenih Američkih Država. Na koncu se pojavio i fra Dominik. Bilo nas je nekoliko koji smo čekali upravo njega. Ja sam ga bratski pozdravio, a onda sam nadodao: »Evo Vam Đuke«. A Đuka malo pogleda i zapita me: »Tko je ovaj?«. Fra Dominik je čuo njegovo pitanje i sam odgovorio: »Ja sam fra Dominik«. Đuka je ostao vrlo postiden što nije prepoznao svog učitelja i prijatelja.

Uz rad u Generalnom arhivu franjevačkog reda zapažen je i fra Bazilijev doprinos kanonizaciji fra Nikole Tavelića. Na temelju njegova istraživanja bl. Nikola Tavelić je proglašen mučnikom i kanoniziran.

Prvi ste put u svoju domovinu nakon rata došli 1965. Što ste tada saznali, a do tada niste znali, o položaju vjernika i Crkve u Jugoslaviji i jeste li imali neugodnosti s vlastima zbog svoga rada u Rimu?

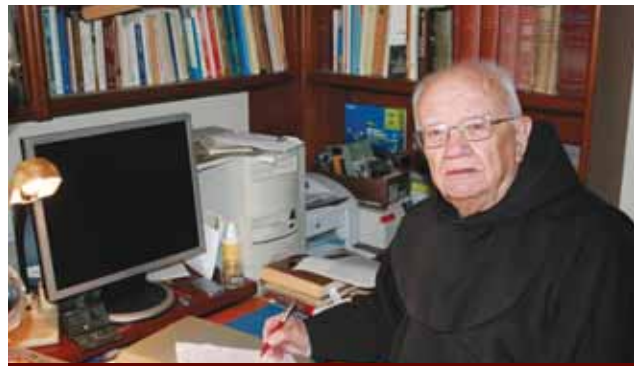
Iako sam stalno mislio na prilike u domovini, jedno sam vrijeme držao da mi tadanje političke prilike ne će nikada dopustiti povratak u nju. Zbog toga boravka u Rimu mogao sam nešto učiniti posebno za braću franjevce, u prvom redu one u Hercegovini. Upravo zbog toga nastojao sam biti nekako skriven kako jugoslavenske vlasti ne bi mogle okrivljivati one koji su se sa mnom dopisivali. Zbog toga nije bilo nepravilika kad

bi se netko na me obraćao. Jedan događaj ipak je učinio da su me jugoslavenske vlasti počele smatrati neprijateljem. Naime, hrvatski svećenici u inozemstvu predali su 15. lipnja 1954. američkom predsjedniku Eisenhoweru pismenu optužbu protiv Jugoslavije. I meni su poslali tu optužbu i telefonski me pitali slažem li se što je u njoj napisano. Odgovorio sam da se slažem, ali nisam mislio da je to potpis. Ipak na temelju toga telefonskog odgovora stavili su i moj potpis, zbog čega je jugoslavenska policija govorila protiv mene pa se iz Hercegovine nisu usuđivali izravno mi pisati. Stoga sam poručio neka mi pišu na ime Stefano Basile. Tako su neko vrijeme i pisali, dok jugoslavenskim vlastima nisam postao nezanimljiv.

Godine 1965. došao je u Rim novi provincijal Hercegovачke franjevačke provincije fra Zlatko Ćorić. U školi je bio mlađi godinu dana od mene, ali smo rođeni iste godine. On me je nagovorio da idemo zajedno. Nisam imao snage zatražiti jugoslavensku putnicu, nego sam uzeo talijansku i kao Talijan zaputio se vlakom. Bez poteškoće prešli smo granicu i došli u Zagreb. U Zagrebu sam se zadržao nekoliko dana, a onda sam se polako uputio prema Hercegovini. Prošao sam Sarajevo, Kiseljak, Kreševo, Kraljevu Sutjesku i Fojnicu. Gledao njihovo sadašnje stanje i mislio na prošlost. Konačno sam došao k roditeljskoj kući. Pred njom me je čekao čitav zaselak. Spočetka nikoga nisam poznavao. Stari koje sam ostavio pred 23 godine pomrli su, mladi ostarjeli, a djeca narasla. Pače ni roditelje ne bih prepoznao da nisam bio siguran da moraju biti tu. Bio sam neobično ganut gledajući pred sobom ljude, žene, djecu. I sada, nakon toliko godina, ne mogu se sjetiti toga susreta bez suza u očima. Moja me je mama budno gledala, ali zadugo nije ništa govorila. Kad je počela govoriti, rekla mi je da je nakon moga odlaska mislila da ću se brzo vratiti, a kasnije, kada su nastale zle prilike, obuzimala ju je radost što me nema, što se ne vraćam i konačno izgubila nadu da će me ikada vidjeti. Sada sam se vratio i bila je zbog toga neobično vesela.

Vaš se život poglavito odvijao u arhivu. Kako se je taj rad podudarao s Vašim svećeničkim zvanjem i jeste li mogli obavljati svećeničke dužnosti?

Istina, moj arhivski rad davao je posebni oblik momu svećeničkom životu. Da nisam radio u arhivu, moj bi se svećenički život sasvim drukčije odvijao. Ali i uz ovakav rad stalno sam djelovao kao svećenik. Primjerice, kao arhivar sam kroz 30 godina bio dušobrižnik u jednoj bolnici. Išao sam svako jutro i svaku večer u bolnicu kako bih bio na korist bolesničkom osoblju i bolesnicima. Osim toga, za vrijeme ljetnog odmora, koji je trajao mjesec dana, obično sam zamjenjivao kojeg svećenika na župi da i on može promijeniti svoj rad kroz neko vrijeme i odmoriti se. S tom namjerom išao sam 12 puta u Sjedinjene Američke Države.

Fra Bazilijev sadašnji radni kutak u samostanu hercegovачkih franjevaca u zagrebačkoj Dubravi

Iako ste se vratili u Domovinu, i kasnije ste posjećivali Rim. Kako su se odvijali ti povratci u Rim?

Rekao sam da sam 1965. nakratko posjetio domovinu kao tuđinac. I kasnije sam se vraćao uglavnom preko ljeta na odmor. Došao sam također 1974. na pokop oca i 1988. na pokop mame. Kad sam 1985. prestao biti generalni arhivar franjevačkog reda, prešao sam u jedan drugi samostan u Rimu gdje se nalazio jedan manji arhiv. Nastavio sam se baviti istim radom, samo sam imao više vremena pa sam mogao proučavati povijesne predmete koji su me više zanimali. Međutim, kako su se i moje godine umnožavale, morao sam misliti gdje ću čekati konac života. Stoga kad mi je provincijal fra Drago Tolj preporučio da se vratim u Provinciju, koncem lipnja 1990. ostavio sam Rim. Ipak sam se u Rim vratio 30. rujna 1991. kako bih dovršio neke stvari, bilo osobne bilo provincijske, koje nisam mogao prije dovršiti. Tada sam mislio ubrzo vratiti se u Provinciju, ali zbog ratnih prilika u Domovini mogao sam doći u Zagreb tek 18. prosinca 1995. I poslije sam svake godine išao neko vrijeme u Rim, nekad zbog poslova Provincije koje sam dugo obavljao, a nekad zbog proučavanja u arhivima i rimskim knjižnicama. Zadnji put bio sam u Rimu 2006.

Premda ste u visokim životnim godinama, ne prestajete raditi. Dapače, svako malo obdarujete nas svojim novim važnim djelom. Za kraj, kažite za čitatelje, na čemu sada radite?

Što više prolaze moje godine, to mi više biva jasno što je ljudski život: on brzo prolazi jer je kratak. I s tim uvjerenjem o ljudskom životu nastavljam se baviti stvarima s kojima sam se dosad u životu bavio; ponajviše se još uvijek bavim događajima ljudske prošlosti. Samo, dok sam prije nastojao ustanoviti kako su se neke stvari ljudske prošlosti odvijale, sada me više zanima kako su se morale odvijati, tim više što zbog poodmakle dobi ne mogu ići u vanjske arhive i knjižnice da u njima tražim potrebne vijesti iz prošlosti, nego se zadovoljavam vijestima koje sam kroz protekli život nalazio i sačuvao misleći da bi mi mogle u danom času poslužiti. ✍

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vatikanskog sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subraće«,
V., 1 (8), Široki Brijeg, 2012.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14,
88220 Široki Brijeg
HR: Franjevačka 14, p. p. 2,
20350 Metković

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilu izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3 EUR; 5 USD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM, RH 33 KN, EU 6 EUR,
SAD i Kanada 10 USD

Zastupništvo, distribucija, pretplate
Ihtis, Zrinskih i Frankopana 22,
88000 Mostar; mob.: 063-837-002
e-adresa: udrugailhtis@gmail.com

Računi za pretplate:
BiH (Ihtis Mostar):
ProCredit Bank d.d. Sarajevo, poslovnica
Mostar – 1941053316700142
HR (Tihomir Čule): ZaBa, poslovnica
Metković – 2360000-3610872394
INOZEMSTVO: IBAN:
BA39 1941 0533 1670 1209;
SWIFT CODE: MEBBBA22

ISSN: 1840-3808

Riječ urednika

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Već smo zajedno petu godinu, a kao da smo se počeli družiti jučer! Riječi zvuče pomalo patetično, ali iza njih se krije čitava mala povijest. Postali smo prepoznatljiva skupina mimo koje se ne može proći šuteći, pa i kada se hoće. Pobijeni hrvatski puk i pobijeni hercegovački franjevci u javnosti su progovorili na nov način. Vicepostulatura ustrajno radi svoj posao, a isto tako i povjerenstva po općinama. Što drugo nego poželjeti im sretan put. Naravno i pripomoći im u skladu sa svojim mogućnostima. Najprije molitvom, a onda načinima koji su nam na raspolaganju. Jedan od njih zacijelo je i širenje istine o ovim pothvatima. Tek zajedno možemo puno toga učiniti.

Pri kraju glasila naići ćete na pismo o skupljanju priloga za DNK analizu pobijenih u Knešpolju i u Ljubuškom, kao i na popis darovatelja. Tražimo pobijene hercegovačke franjevce, ali skrbimo, koliko je u našoj moći, da i drugi pobijeni dobiju ime i prezime. Društvene vlasti, s obiju strana granica, unatoč svojoj obvezi i našim zamolbama u tome ne sudjeluju. Naravno, čast i zahvala izuzetcima na mjesnoj razini. Nadamo se da ćemo do Uskrsa završiti obradu barem onih ubijenih u Knešpolju nakon čega bi trebao uslijediti njihov pokop na Širokom Brijegu, odnosno tamo odakle su podrijetlom u slučaju da uspijemo nekoga identificirati. Poteškoću nam predstavlja trošnost posmrtnih ostataka i neznanje komu bi uopće mogli pripadati, odnosno s kime

trebamo usporediti plodove DNK analize. Bit će nam drago da dodete na njihov pokop, a o svemu ćemo vas obavijestiti preko našeg portala *pobijeni.info*.

Za sljedeću obljetnicu pobijenih hercegovačkih franjevaca pokrenuli smo natječaj za radove iz područja književnosti, glazbe, likovne kulture, povijesti, računalstva, umjetničke fotografije i videa. Već sada možemo reći da je natječaj pobudio veliko zanimanje, a o svemu ćemo podrobnije progovoriti u sljedećem broju našega glasila.

Da bismo lakše došli do vas, započnemo raspachavanje *Stopama pobijenih* preko udruge Ihtis. Katolička je to udruga i svrha joj je širiti dobro štivo. Ujedno to doprinosi i smanjenju nezaposlenosti jer nekoliko osoba živi od tog rada. Nadamo se da će suradnja s vama biti dobra pa će nam ova novina svima donijeti korist. Ujedno ćemo na ovaj način doći i do onih čitatelja do kojih inače ne bismo došli jer će se glasilo prodavati i na kisocima.

Naše dane ne će uljepšati niti će svijet spasiti »neki tamo«. Mi smo na potezu i trebamo zbog toga biti ponosni. Živimo u vrijeme izgradnje svoje domovine, kako na tvarnu tako i na duhovnu polju. Zar ima išta ljepše nego vidjeti plodove svojih ruku? Skupimo, dakle, hrabrost i krenimo mijenjati sebe i društvo koje nas okružuje. Bog će nam zacijelo u tome pomoći.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Glas o mučeništvu	27
Podsjetnik	11	Pobijeni	29
Povjerenstva	14	Odjek u umjetnosti	45
Stratišta	16	Razgovor	47
Istraživanja	20	Iz Vicepostulature	55